

Честь.

Що Гуня був справжній божевільний, тому вірило все „8-е відділення“, починаючи з професора, що приїздив до гошпиталу „на резинках, і якого вважали за знаменитого, і кінчаючи „дневальним“ Мискою, що завжди куняв на Гуніній койці й сердито з'їдав його „порції“.

Іноді, коли Миска був у доброму гуморі, вони балакали між собою.

— Ой, Гуня, ти брат, Ваньку валяеш *)—якось знехотя жартуючи, говорив Миска, дивлячись на Гуню.— Приставляєшся... Боїся на службу йтїть. Царя обманюєш...

— Не...—Кротно крутив головою Гуня й усміхався тихою, дитячою посмішкою. І все лице його, сіре, як казенний халат, з кущиками чорної борідки коло вух, чудно якось випнуте наперед, мов придивляючись до чогось, світилось добродуш'ям і незлобністю.

— Ой, обманюєш, анафема... А на слободу хочеш?

— Не...

— Брешеш, стерво, хочеш.

— Не...

І знов посміхався лагідною, ніжною посмішкою.

Він ніколи не бивсь без глузду об підлогу, як робили ті, що „ваньку валяли“, не говорив нісенітниць, не гавкав по собачому,—він тільки ходив собі по палатах, заклавши руки за спину й посміхавсь своєю тихою, надзвичайною тут в цьому царстві хвороби насмішкою. І того що вона була така проста і ніжна, така тиха й

*) „Ваньку валяти“ на тюремно-больничному жаргоні значить удавати з себе божевільного-хворого.

людська, цього було доволі, щоб вірити його божевільню і вона майже ніколи не зходила йому з уст. Круг його скажено носилось в безглуздому танцю божевільня, гасаючи під музику ликого реготу, під повні жаху і мук ридання, під свист, під крик, скавучання, верещання в темряві низьких, похмурих палат і коридорів. Круг його клекотіло ціле пекло страждань і жаху, а він ходив собі в цьому хаосі, заклавши руки за спину й задумливо, ніжно-сумовито посміхався, неначе гуляв десь в романтичній алеї в черв'ячих проміннях вечірнього сонця.

— Що, Гуня, скоро до професора пойдьом?—зупиняв його який небудь „дневальний“, сидячи на стільчику коло дверей номера, в якому гасала гола істота з напруженими, блискучими очима й настовбурченим волоссям.

— Не знаю...—посміхався Гуня зацікавлено зазираючи в номер.

— Говорив смотритель, що скоро твоє спитаніє кончається. Признають, брат, здоровим.

— Я... я разі больно? Я—здоровий...

„Дневальний“, не знаючи, що сказати, одганяв його від номера і він ішов собі далі, випнувши трохи наперед лице й тихо посміхаючись.

Дні минали. Тих, що „ваньку валяли“,—або виписували як „здорових“, або вони справді божеволіли. Справжніх божевільних переводили в „номера“, а з номерів в палату безнадійних; „безнадійні“ виписувались на кладовище. Самі дневальні не видержували й то один, то другий починав або співати півнем, або командувати дівізією, і його переодягали з салдацької одежі в сірий халат, засажували в „номер“ і так само били кулаками,

каблуками, шворками, так само в'язали в „сорочку“, як він недавно сам бив і в'язав.

А Гуня все ходив собі та посміхався.

Ніхто з цих сірих істот, зачиняних в номерах, набитих в палатах не цікавився ніким і нічим. Всі вони кишили в коридорах, палатах, спали на підлогах і койках плече о плече, але не знали одне одного. Десь за їхніми вузенькими, загратованими вікнами люде еднались, чогось хотіли, за щось бились, раділи, вмірвали, а цим схожим до людей істотам не було до того ніякого діла.

Ці сірі, страшні істоти гризли свої руки, дряпали тіло, сиділи цілими днями недвижно, немов прислухаючись до чогось у себе в середині; вони реготали поруч з тими, які ридали, але ніхто з їх нікого й нічого не чув і не бачив, крім того, що діялось в йому одному.

Гуня ж усіх знав, всім ласкаво, помалу казав „дра-а-стуй“, а випрохавши цигарку, схилив трохи на бік голову й говорив:

— Спа-ссі-і-ба.

І це було теж надзвичайно і дивно.

Але був такий час, коли й з Гунею щось приключалось. Частіше всього бувало це в місячні розкішні ночі, коли вгорі над гошпиталем і землею жило величним життям небо, а внизу коло вікон осяяні білим світлом тополі задумливо-недвижно стояли одна коло одної, немов сумуючи перед розлукою. Бувало це тоді, коли гостро видно було простор життя по за цими стінами, коли ласкавий до всіх промінь місяця, напруживши сили, розпихав густе, смердюче повітря напів-

темної палати й милував замучені, знесилені постаті сірих істот.

Тоді на Гуню „находило“. „Дневальні“ те вже знали й з досадою та нудьгою йшли за сорочкою. Гуня, звичайно, сидів тоді на койці й понуро, недвижно дивився у землю. В густій напівтьмі палати бувало тихіше, тільки десь з номерів так само котились хвилі реготу, ридань, стуків, криків. Вікна були білі й ґрати виразно чорніли в них, а на підлозі та койках лежали сумні, бліді смуги місячного проміння, помережені тінню од ґрат.

Гуня підводив голову, зітхав і озирався. Забачивши дневальних, він вставав, випинав наперед голову й глухо говорив:

— Ну, фараони! Чого собрались? Бить, гади, хочете?

„Гади“ з нудьгою позіхали й чекали, не відповідаючи йому.

Він знов сідав, сидів понуро якийсь час, потім враз схоплювався, випускав з грудей дикий, несамовитий крик і кидався вперед.

Тоді в один мент до його збігались „дневальні“, з'являлася звідкись сорочка і починалась одна з звичайних сцен. Його в'язали, наступали коліном на груди й починали бить задками чобіт у груди доти, доки він не ставав недвижним. Тоді його клали на койку, розгнали шворкою цікавих хворих і, закуривши, позіхаючи, ліниво розходились по своїх місцях.

А на другий день Гуня знов ходив по коридору, заклавши руки за спину й лагідно посміхався.

— Що, брат, закусив учора?—підмітаючи в палаті, сердито питав Миска, не дивлячись на Гуню. Гуня, не відповідаючи, любенько дивився на його.

— Он то-то ж бо й е... Не строй дурня... Одійди на бік, не бачиш, що замітаю.—Сьогодні міне свою порцію оддаш. Слїш.

— Харашо—лагідно говорив Гуня.

— Ну, от... А другим разом, як будеш „Ваньку валять“, коленом в пузо не бий... Так можна челаєку пічонки спортить... Дурак!... З тобою обрачаєся, як з челаєком, а ти, як свиня. Другого б звязали так, що й не встав би сьогодні, а ти от, как помещик, ходиш сібе. Надо совість мать!

— А разі я вдарив тебе?—тихо питав Гуня.

— Конешно, що вдарив. Я тебе, конешно, как порадошного, под серце не бив... а то б ти не дригав ногами... Нада чувствувать обраченіє. А то другим разом, брат, каблуками бить не будемо, а прямо в ямку і вся тобі візітація... Принеси швабру!

Гуня приносив швабру, помогав Мисці прибрати в палаті, все йшло по старому. Знов Гуня ходив собі по коридору й палатах і знов його зачіпали й жартували:

— Що, Гуня, на слободу хочеш?

— Не...

— Назад, у тюрму хочеш?

— У тюрму...

— А ти ж на слободі був кода небудь?

— Не... Дві неділі всього...

Слухачі задоволено сміялись.

— Ну, й Гуня! В тюрмі виріс, в тюрмі помре і на слободу не хоче. А матка була в тебе?

— А чорт ейо знає... Здвигав плечима Гуня.

Слухачі падали од сміху.

— Що ж тебе ариштантї родили, чи що?

— Не... Дай папіроску.

Йому давали. Він уважно обдивлявся її, обережно закурював і, задоволено посміхнувшись, ніжно говорив:

— Спассі-і-ба...

Потім знов на його „находило“. І знов „дневальні“ сердились, в'язали його, били каблучками під боки й кидали на койку. І знов на другий день, Миска читав йому нотацію, а він лагідно посміхався й винувато говорив:

— Тьомно було... Не видно, що ти стояв там. А разі дуже забив?

— Конешно, що дуже... Как ти думаєш, чашкою по лобі дати? Дурак... Нада совість мать. Чувствуєш, що находить, как порадошний, прийди й скажи: „так і так, мов, господін дневальний, нада міне пожалуста сумашедшую рубашку“... От... А то чашками шпурлять у голову: Добре, що не розбилась, а то плата за тебе... Даси міне свою порцію сьогодні...

— Харашо-о... — покірно зітхав Гуня.

Так минали дні.

Але раз в третю палату прийшов старший „дневальний“ і крикнув:

— Гуня!.. Де Гуня? Подать сюда Гуню!

Гуню знайшли десь коло милосердної сестри, яка завжди годувала його білим хлібом.

— До професора... Гайда!

Гуня перестав посміхатись і дивився на старшого напруженими, великими очима.

— Ну, чого? Ідьом!

— Я не хочу на слободу—скривився Гуня. Підборіддя йому вмент затрусилось, губи затіпались, і він заплакав жалібно, безсило, по дитячому.

— Та чого ти?—обступили його „дневальні“.—От дурачок!.. До профе-

сора ж! На випуску. Пойдьом в роту. Дурак!

— Я хочу на службу—схлипнув Гуня.

— Та куда ж на службу, а то ж куда! Конешно, що на службу... Професор напишеть своє наставленіє, тібе признають здоровим і пойдьом сібе в роту... Прямо на службу... А плакати нема чого, дурачок...

Але Гуня не міг заспокоїтись і так з слізми на очах і пішов за старшим. Проходячи через канцелярію в кабінет, де був професор з лікарем, він знов захлипав.

— Ну, й дурак!—ляснув себе з досади по боках старший, зупиняючись.—Ах, та й дурак же ти, бенеря на твою голову! Ну, чого ти?

— Не хочу на слободу...

З кабінету визирнула голова старшого лікаря з жовтою бородою, з жовто-сивими кучерями круг лисини й з окулярами на товстенькому носіку.

— Что такое?—Здивовано спитав він.

— Плачуть, ваше високоблродіє...

— Чего плачеть?

— Не могу знать. Чисто наказаніє Господне з ним, ваше високоблродіє.. На слободу, говорить, не хочеть ітіть...

— На какую свободу? Веди его сюда!

Гуню ввели в кабінет, заставлений шафами з якимись пляшками, трубочками, ножами, щипцями. Стояли якісь чудні кресла, стільці, койки, оббиті блискучою шкурою,—блищали своїми коліщатками якісь машини.

Професор, одягнений у „вольну“ одягу з жовтим зморщеним лицем, наче зробленим із пом'ятого пожовклого паперу, і гострими оченятками колу-

пав у зубах якоюсь палічкою й сердито чогось балакав з лікарем, який завжди давав Гуні пити щось гірке та тягуче

Почали Гуню питать, як він спить, що й де йому болить. Професор дихав на його чимсь пахучим і сердито колупав палічкою в зубах. Гуня то трохи заспокоювався й уже посміхався знов добродушно й лагідно, то знов починав хлипати й проситись не пускати його „на слободу“.

Професор поклав палічку в кишеню жилетки й сердито сказав:

— Ну, раздѣнься.

Гуня злякано глянув на його.

— Раздѣнься, тебѣ говорю. Скажи-те ему, чтобъ онъ раздѣлся...

— Раздѣвайсь!—крикнув старший лікар од столу, де він сів щось писати.

— Я не хочу на слободу...—скривився Гуня.

— Да, какая тамъ свобода? Раздѣнься, тебя нужно осмотрѣть...

Гуня недовірливо глянув на професора, потім на свого лікаря й помалу став скидати халат. Сіре лице йому було якесь жалібно, забите.

— Рубаху... рубаху сбрасывай!

Гуня скинув і сорочку. Худе, смугляво-сіре тіло його було одного кольору з лицем і, здавалось, в жилах йому текла не кров, а юшка того сірого кандьору, який їм давали що вчора їсти.

Гуню поставили лицем до світла й почали дивитись в очі, торкать йому вії, проводити нігтем по шкурі, довго потім слідкуючи за смужкою, яка червоніла на тому місці. Гуня й собі дивився на свої груди, часом схлипуючи й збираючись заплакати. Професор після кожного ра-

зу щось казав до старшого лікаря, а той записував. Потім професор взяв якусь довгу голку й, кольнувши нею в груди Гуню, спитав:

— Больно?

Гуня смирно посміхнувся й добродушно сказав:

— Не...

— Хм!... Странно...—сердито пробурмотів професор і кольнув з другого боку.

— А теперь больно?

— Не...

— А теперь?

— Не...

— Что за ерунда! Неужели не больно? Ты говори правду... Совсѣмъ не больно?

— Не...—покірно зітхнув Гуня.

— Странно... Очень странно... А ну, повернись спиной ко мнѣ.

Гуня став не спиною, а боком до його.

— Да спиной стань, болванъ!—роздратовано крикнув професор і з серцем тикнув його голкою в бік.

Тоді сталось щось несподіване.

Гуня раптом повернувся, страшно почервонів і мовчки подививсь професорові в лице.

Губи йому злісно очі дріжали напружено й гостро блищали, все лице враз стало якесь инче, розумне, тверде, немов сталіне.

— Ты, гад, за що ето вколов? Га?—просичав він з ненавистю—за що?

І, вмент розмахнувшись, ударив професора кулаком у лице. Професор кинувся, одстрибнув у бік і, приглушений несподіванкою, розтеряно бурмотів:

— Уберите его!.. Уберите его!..

Старий лікар з широко-розрамити, здивованими очима зхопився з-за

столу, а Гуїн лікар вмент опинивсь коло дверей і побіг за „дневальними“.

А Гуня з оголеними, ребруватими грудьми голосно сопів носом і мовчки дивився то на професора, то на лікаря.

— Ах, ви ж гади, мучителі!...—нарешті з ненавистю посміхнувся він.—Я вам покажу колоть!.. Спитаніє делаєте? Делаеш спитаніє, то делай, муч, а колоть по злобе не смей! Я вам не салдат, а арештант... І пошли ви к чертам з вашою одставкою! Не нада міне! Я вам Ваньку ваяляв і совсьом не сумашедший... Посилайте міне в тюрму. Гади ви прокляті!...

І, повернувшись, став одягати сорочку.

В кабінет з напруженими обличчями вбігло декільки „дневальних“. У одного в руках була „сумашедша“ сорочка.

— От сколько іх професора защищать пришло—злісно посміхаючись і натягаючи халат, спокійно промовив Гуня.—І самашедшу рубашку взяли. Не нада вже! Я вже не самашедший. Годі „Ваньку ваялять“ та подставлять спину, щоб всякий малсалка колов тібе...

— Связать его и въ отдѣльный номеръ!—скажено крикнув старший лікар.

— Зачем в'язать? І сам пойду, я ж уже...

— Моллча-ать!! Я тебѣ, негодай, покажу! Вязите!

Гуню з'язали й посадили в окремий номер, поруч з гусаром, який день і ніч бігав голий по номеру й кричав:

— Равня—айсь! Кар'ером ма-а-

арш!!

Все „8-е відділення“ було здивоване й зхвилюване історією Гуні з професором. Всі, починаючи з лікарів, фельшерів і кінчаючи знов таки „дневальним“ Мискою, цікаво підходили до дверей його номера й обережно дивились у „вовчок“.

— Що?—озиравсь до їх Гуня од вікна.—Ловко „Ваньку валяв“? Га? Ех, ви! А ще дохтура називається! Понімаєте ви! Када б той гад не оскорбив мене, дак я б уже ето чистую од вас імел...

Лікарі й взагалі всяке начальство мовчки одходили від дверей, а „дневальні“, навпаки, ще ближче присувувались до „вовчка“ і питались:

— Та невже ти його так таки прямо по храпу?

— А що ж! Що ж он, сволоч, колить без надобности! Разі ето спитаніє, кода он міне в бок голкою і говорить: „повернись болван“? Конешно, що обидно!

— Та разі ж так больно було:

— Конешно, що не больно... Но тольки не смей без надобности колоть. Я, брат, не з тих, що дають сібе бити. Міне, брат, і каторгою не злякаєш, а не то, що он міне страхає дисциплінарним батальйоном. Плювать я на його хочу! Я десять год слобода це імел і плювать хотев на ёго!

— Хм!... — задумувались де-які з „дневальних“.—Пропала, значить, твоя чистая... Заморить он тібе тут.

— Ну!—хитав головою Гуня.—Не заморить.

— Е! не говори!... Они, з нашим братом делают, що схотять.

— Не зделают! Шо они міне зделают? Я—здоровий, от і всьо. За мордобитіє садови мене в тюрму, по-

зивай. А держать тут не має права...

— Еге!—сумно посміхались „дневальні“ й несміло озирались. Де-які одходили, а де-які зоставались і довго ще балакали з Гунею. І хоч вони розуміли його, оправдували, а дехто, може, й сам би зробив так, але хитали головами й мовчки одходили від „вовчка“.

Минув тиждень. Кожного дня, коли проходила візитація, Гуня кричав у „вовчок“ до старшого лікаря, вимагаючи, щоб його випустили, але той наче не чув його і йшов далі, навіть не глянувши на його двері.

— Ах, ти гад! Людоєд ти, с... с...! Пускай! бо двері рознесу тібе, суча лапа ти!

Візитація наче не чула нічого й довгою процесією проходила повз його номер.

— Равня—яйсь! Кар'єром ма-а-арш!! кричав сусіда й чуть було, як лопотіли голі ноги його по підлозі.

— Радуйся, Варвара Каневська, радуйся—чулось одноманітно, гуняво, безнадійно від другого сусіди,—радуйся...

— Ха-ха-ха!...—дико, пронизувато ляскотів по під стелею чийсь регіт і тяжким холодом падав на душу.

— Дневальний!... Дневальний!...—гукав Гуня. Приходив „дневальний“.

— Пойди й скажи, щоб пускали, бо двері буду бити! Накажи міне Бог!

— Нічого, брат, не поможе!—бай-дуже одповідав „дневальний“ і одходив кудись од дверей.

— Равня-я-яйсь!!

— Радуйся, муха невмитая, радуйся.

— Ха-ха-ха!...

Гуня став бити двері. Але йому декільки раз одягли „самашедшу“ сорочку і він перестав. Він перестав гукать до лікарів, перестав балакать з

дневальними,—тільки стояв коло вікна та дививсь на вершечки тополів, задривши голову до гори і щільно стуливши губи.

Але одного ранку раптом коло його номера візитація зупинилась. Гуня озирнувся й замер.

— Ну, что?—зачувся голос старшого лікаря.—Будешь буйствовать?... Слышишь ты? Гуня! Подойди сюда.

Гуня підійшов.

— Будешь буйствовать?

Гуня мовчав. Од сусідів неслись крики, регіт, нявчання.

— Будешь просить прощенья у господина профессора?

Гуня мовчав і понуро дивився у бік.

— Ну? Будешь?

— За шо?—тихо глухо бовкнув Гуня.

— За то что ударилъ, что оскорбилъ господина профессора.

— Они міне перві оскорбили...

Лікарь обурився.

— Ну, что ты ему скажешь?! Видѣли вы такое нахальство? Оскорбили его!... Тутъ его до полусмерти дневальные избивали веревками, а профессоръ иголкой оскорбилъ его. Да что ты, братецъ? Да вѣдь я тебя сгною сдѣсь въ этомъ номерѣ и самъ Богъ тебя не вырветъ отсюда. Подумаешь, какая персона!

Гуня раптом підвів своє сіре лице з чорними глибокими очима й куцками борідки коло вух і зо-зла промовив:

— А така парсона, шо не смей колоть от і всьо! А ти выпускай міне сюдова! Шо ти мене держиш тут? Какое ти имееш право здорових людей морить у сумашедшій домі Вампіра ти, сучий нос твой!

Лікарь зараз же одійшов од „вовчка“ і, поправивши очки на носі, пішов мовчки далі. За ним пропливла вся процесія, цікаво зазираючи по черзі у „вовчок“ і пересміхаючись між собою на Гуніну лайку.

Гуня знов спробував бити двері, але його прив'язали до койки й три дні не одв'язували. Всі три дні він лежав, тісно стиснувши губи, чорносірий ввесь, з синяками по всьому тілі, упертий і злий.

Потім знов мовчав і цілими днями не одходив од вікна, понуро дивлячись на вершечки тополів, які сумно так иноді хитали головами, мов співчуваючи йому.

А за стінами його номера божевілья не вгавало й справляло свою страшну роботу. Воно проняло всі стіни й визирало з кожної щілини, з кожної дряпинки; воно ехидно посміхалось і підстерагало його в кожному рухові його. Куди очі його не звертались, він бачив знаки його: ось попередник його гриз стіл, зоставивши слід од зубів на йому; ось якийсь малюнок, безглуздий, дикий як саме божевілья. Воно проймає кожний атом повітря й пробіралось йому в очі, в ніс, в уха, в серце і розум.

— Радуйся, Варвара Канівська, радуйся—неслось зліва.

— Ня-яв... няв... няв...—скавучало справа.

— Ха-ха-ха!...—скажено гасало круг його й неначе хапало його за мозок і тягло кудись.

А тополі так безнадійно, так сумно тріпотіли листям і хитались, хитались.

— Ох, гади!... Вампіри!!—скажено кидався він в двері і падав на підлогу,

дряпаючи тіло й глухо ховаючи ридання в долоні.

— Проїшов ще який час.

Раз ввечері, заступивши на свою зміну, дневальний Макарюк зазирнув до Гуні. Була місячна ніч; в вікно падали білі, срібні проміні, й одбиваючи тінь на підлозі, якоесь чудно мережили її. З-над дверей теж лягало жовте світло від лампи і теж одбивало наддверню ґрату на підлозі та стінах.

Посеред номера стояв голий Гуня. Ноги були йому в тіні, а сіре лице, осяяне світлом, було дике, з поширеними очима, з настобурченим волоссям, але разом з тим якоесь хитре й ехидно-люте. Він скося дивився на своє ліжко й бурмотів щось. Макарюк не рушився.

— Равня-я-яйсь!—залопотів раптом сусіда.

— Дуррак!!—гнівно глянув у його бік Гуня й обережно подивився знов на свою койку.

Потім якоесь зігнувся, підкрився й разом стрибнув на неї.

— А тепер больно?... Больно?... Ха-ха-ха!...—дико, зухвало зареготавсь він, шматуючи зубами й руками подушку і бігаючи по номеру.

— Равня-я-яйсь!... Кар'єром ма-а-арш!! Макарюк тихо одійшов і поспішно пішов „докладувать“ старшому.

А тополі, білі й невинні, стояли одна коло одної й сумно хитались, і тріпотіли жалібно листям, і з страхом зазирали вершечками у номер.

В. Винниченко.